

АЛЬ-КАЇДА: ІСТОРИЧНИЙ ОГЛЯД, СТРУКТУРА ТА АНАЛІЗ ДІЯЛЬНОСТІ

А. Д. Білюга, ад'юнкт кафедри історії війн і
воєнного мистецтва Національного
університету оборони України імені Івана
Черняхівського, м. Київ
ORCID: 0000-0001-9071-4442
e-mail: andreibeluga@gmail.com

Анотація. У статті розглядається історичний опис передумов створення і розвитку діяльності терористичної організації “Аль-Каїда” та її засновника Усами бен Ладена. Коротко окреслено його життя, перетворення від звичайного саудівського бізнесмена на керівника найбільш небезпечної релігійної течії радикального ісламізму.

Відстежується еволюція розвитку Аль-Каїди від боротьби проти радянських військ у Афганістані до широкої антизахідної кампанії, яка супроводжувалася вчиненням значної кількості терористичних актів. Розкрито організаційну структуру терористичної організації з описом розподілу повноважень її членів та керівників структурних підрозділів.

Не зважаючи на те, що з появою терористичної організації “Ісламська держава” (ІДІЛ) Аль-Каїда позбулася статусу “терористичного угруповання №1”, вона продовжує існувати, її філіали відіграють потужну роль у регіональних конфліктах. Тому Аль-Каїда сьогодні представляє загрозу суспільству і потребує подальшої світової консолідації у боротьбі з нею.

Ключові слова: Аль-Каїда, Усама бен Ладен, терористична організація, джихад, терористичний акт.

Annotation:

The article examines the historical background of the creation and development of the terrorist organization Al Qaeda and its founder Osama bin Laden, briefly outlines his life, the transformation from an ordinary Saudi businessman to the leader of the most popular and dangerous radical Islamism. The evolution of Al Qaeda from the struggle against Soviet troops in Afghanistan to a broad anti-Western campaign accompanied by a large number of terrorist acts is traced. The reader is presented with the organizational structure of a terrorist organization with a detailed description of the distribution of powers of its members. At the same time, the conclusions emphasize that the struggle of the terrorist organization Al Qaeda against the "infidels" continues and may have a negative continuation in the future.

Key words: *Al Qaeda, Osama Bin Laden, Terrorist organization, Jihad, Terrorist Act.*

Постановка проблеми: Аль-Каїда виникла у кінці 1980-х років, в період радянського вторгнення в Афганістан, як організація, яка за підтримки країн Західного світу, активно вела бойові дії проти радянських військ. Вивід військ СРСР з Афганістану став для Усама бен Ладена знаковою подією, яку майбутній терорист № 1 вважав також своєю перемогою. З іншого боку, такий хід подій для Усама бен Ладена став відправною точкою для переведення джихаду на глобальний рівень. Для ведення широкомасштабної війни проти “невірних” терористичній організації необхідна була потужна фінансова підтримка, добре треновані і вмотивовані бойовики та поширення сфер впливу на планеті. Тому для сучасного суспільства важливо мати повну уяву діяльності терористичних організацій (на прикладі Аль-Каїди) для попередження терористичних актів, загибелі мирного населення, руйнування інфраструктури тощо.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Загальнотеоретичним підґрунтям розгляду проблеми стали наукові праці провідних вчених у сфері терорології: Т.Г. Жовтенка, О.А. Ауліна, Д.В. Брильова, Н.О. Пророченко, О.А. Яроша, І.М. Риждова, В.Ф. Антипенка, В.П. Ємельянова, І.І. Мусієнка та ін. У своїх працях вони висвітлюють переважно боротьбу з тероризмом та контртерористичні заходи, проте вважаємо, що проблему боротьби з тероризмом слід вивчати з основ діяльності терористичних угруповань, зокрема на прикладі терористичної організації “Аль-Каїда”.

Мета статті полягає у конструктивному огляді феномену тероризму та діяльності терористичної організації “Аль-Каїда”. Аналіз дій зазначеного терористичного угруповання дасть змогу в подальшому вдосконалити систему міжнародної боротьби з тероризмом, підвищити рівень запобігання терористичним актам на ранніх стадіях їх планування.

Виклад основного матеріалу. Тероризм належить до найнебезпечніших явищ сучасності, що набуває дедалі різноманітніших форм та загрозливих масштабів¹. Його нерідко називають глобальною проблемою сучасності, а прогнози вчених і практиків щодо подальшої тероризації сучасного світу – “від не найбільш утішливих до апокаліпстичних”². Тероризм створює страх і формує почуття небезпеки більше, ніж інші форми насилля. Його небезпека, насамперед у тому, що на тлі людських трагедій, сучасний тероризм є своєрідною технологією втручання у соціальні процеси³.

Характерними ознаками ісламського тероризму є наявність терористичної ідеології. На базі ідеологічної складової терористи створюють умови для дестабілізації внутрішньої ситуації в країні або регіоні, здійснюють вплив на

¹ Лісцина Ю.О., Серкевич І.Р., Яремко Г.З.. Організаційно-правові основи запобігання тероризму: підручник за заг. ред. В.В. Луцика. Львів. ЛьвДУВС, 2020, с. 5

² Тероризм: визначення і сутність. Монографія / А.В. Коростиленко, Б.В. Леонов, І.М. Риждов та ін.; за заг. ред. В.В. Крутова, І.І. Мусієнка, В.П. Ємельянова. Нац. акад. СБУ. Київ. 2015 С. 13.

³ Добродєєва М.М., Харчук О.О. Захист прав людини під час боротьби з тероризмом. *Збірник матеріалів VII Міжнародної науково-практичної конференції 26.11.2015 “Сучасні проблеми правової системи України”*. Київ. ун-т права НАНУ. 2015. С. 199.

конкретні політичні події або рішення керівництва, прикриваючись найбільш вразливими об'єктами тероризму – цивільним населенням. У цьому контексті слід з'ясувати чому люди йдуть на такі кроки і що їх спонукає приєднатися до терористичних організацій. Це питання порушив у своїй промові під час отримання Нобелівської премії миру корейський політик Кім-де-Джанг, наголосивши на тому, що фундаментом тероризму є бідність⁴.

Очевидно, що соціальна нерівність, бідність, безвихідь – це найважливіші мотиватори, що впливають на людську свідомість та змушують людину діяти радикально. Поряд з цим, на думку автора, існують інші чинники, що спонукають до появи та поширення міжнародного тероризму: політична боротьба всередині країн та поза їх межами, корумпованість державних органів влади, поширення кримінальної злочинності та її інтеграція в міжнародні терористичні організації, незаконний обіг зброї, наркобізнес тощо. Саме за цими ознаками переважною більшістю вчених характеризується одна з найнебезпечніших терористичних організацій кінця ХХ – початку ХХІ століття Аль-Каїда.

Ультрарадикальна міжнародна організація Аль-Каїда або “ал-Каїда ал-Аскарія” була створена Усама бен Ладеном 20 серпня 1988 р.⁵ Значну роль у формуванні ватажка міжнародної терористичної організації ісламістських фундаменталістів Аль Каїда Усама бен Ладена, як лідера фундаменталістського режиму, відіграло ЦРУ США, яке всебічно підтримувало афганську опозицію, поставляючи зброю та тренуючи бойовиків на території Пакистану та підконтрольній Талібану території Афганістану⁶. Першочерговими діями організації були фінансові операції бойовиків у Афганістані, проте як і більшість ісламських лідерів Усама бен Ладен мав стратегічну мету – створення ісламського Халіфату в кожному регіоні світу, де зосереджувалися б осередки

⁴ Діпак К. Гупта. Тероризм та політичне насильство. Видавництво Соломії Павличко «Основи». 2010. С. 36.

⁵ Аулін О.А., Брильов Д.В., Пророченко Н.О., Ярош О.А. Іслам і політика: ідеологія, рухи, організації. ТОВ ДЄОНІС ПЛЮС. Київ. 2019. С. 172.

⁶ Жовтенко Т.Г. Інформаційне забезпечення політики держави у боротьбі з міжнародним тероризмом на прикладі США. Автореф. дис. на здоб. наук. ст. кан. політ. наук. 21.01.01 – основи нац. безп. держ. (політ. науки). Нац. інст. проблем між нар. безп. при РНБО. Київ. 2010. С. 9

мусульманських спільнот. Разом з тим, другорядними завданнями терористичної організації було максимальне ослаблення впливу країн Заходу та відновлення контролю над нафтовими родовищами і енергосистемами в регіоні Близького Сходу.

Аль-Каїда мала достатньо розгалужену мережу управління, її “дочірні” організації та групи діяли в багатьох країнах світу, зокрема в Іраці, ОАЕ, Королівстві Саудівської Аравії, Філіппінах, Індонезії, Судані, Афганістані, Ємені, Лівані, Хорватії, Філіппінах, Азербайджані, США, Кашмірі (Індія), Чечні. Точна чисельність терористичної організації невідома: в різні періоди вона могла мобілізувати 4-5 тис. бойовиків одночасно у різних країнах⁷. Діяльність організації поширювалася не лише на країни Близького Сходу та Центральної Азії, Усама бен Ладен вбачав свої геополітичні інтереси на території африканського континенту, зокрема в Нігерії, де до цього часу активно діє терористична група Боко Харам. На підтримку місцевих ісламістів періодично переправлялися вантажі зі зброєю та бойовики-інструктори. Мало місце безпосереднє фінансування організації Аль-Каїдою. Так, у 2002 р. Усамою бен Ладеном через свого посередника І. Мухамеда Юсуфа було передано 3 млн. дол. терористичній групі Боко Харам⁸. Фінансування самої Аль-Каїди здійснювалося за рахунок добровільних внесків та пожертвувань, передусім односторонніх, які проживають у країнах Перської затоки. Для цього активно застосовуються платформи соціальних мереж, через які проводиться збір коштів на потреби бойовиків; традиційні благодійні внески ісламських благодійних організацій; мали місце викрадення людей бойовиками та отримання за них викупу. На наш погляд, висока ефективність дій організації та її вплив на міжнародні процеси були зумовлені жорсткою дисципліною, чіткою ієрархічною структурою та суворим дотриманням законів Шаріату.

Варто звернути увагу на структуру Аль-Каїди рис.1. й розкриваючи її зміст повноважень посадових осіб та завдання структурних підрозділів

⁷ Організація протидії сучасному тероризму. Навч. посібн. ТОВ "Видавництво АРАТТА", Київ. 2009. С. 66

⁸ Аулін О.А., Брильов Д.В., Пророченко Н.О., Ярош О.А. Іслам і політика: ідеологія, рухи, організації. ТОВ ДЄОНІС ПЛЮС. Київ. 2019. с. 195.

організації слід підкреслити, що Аль-Емір є головною посадовою особою терористичної організації. Його повноваження містять контроль та координацію членів Аль-Каїди. Наближеною посадовою особою до Аль-Еміра є секретар, основними функціональними обов'язками якого є координація дій лідера та його фізичний захист.

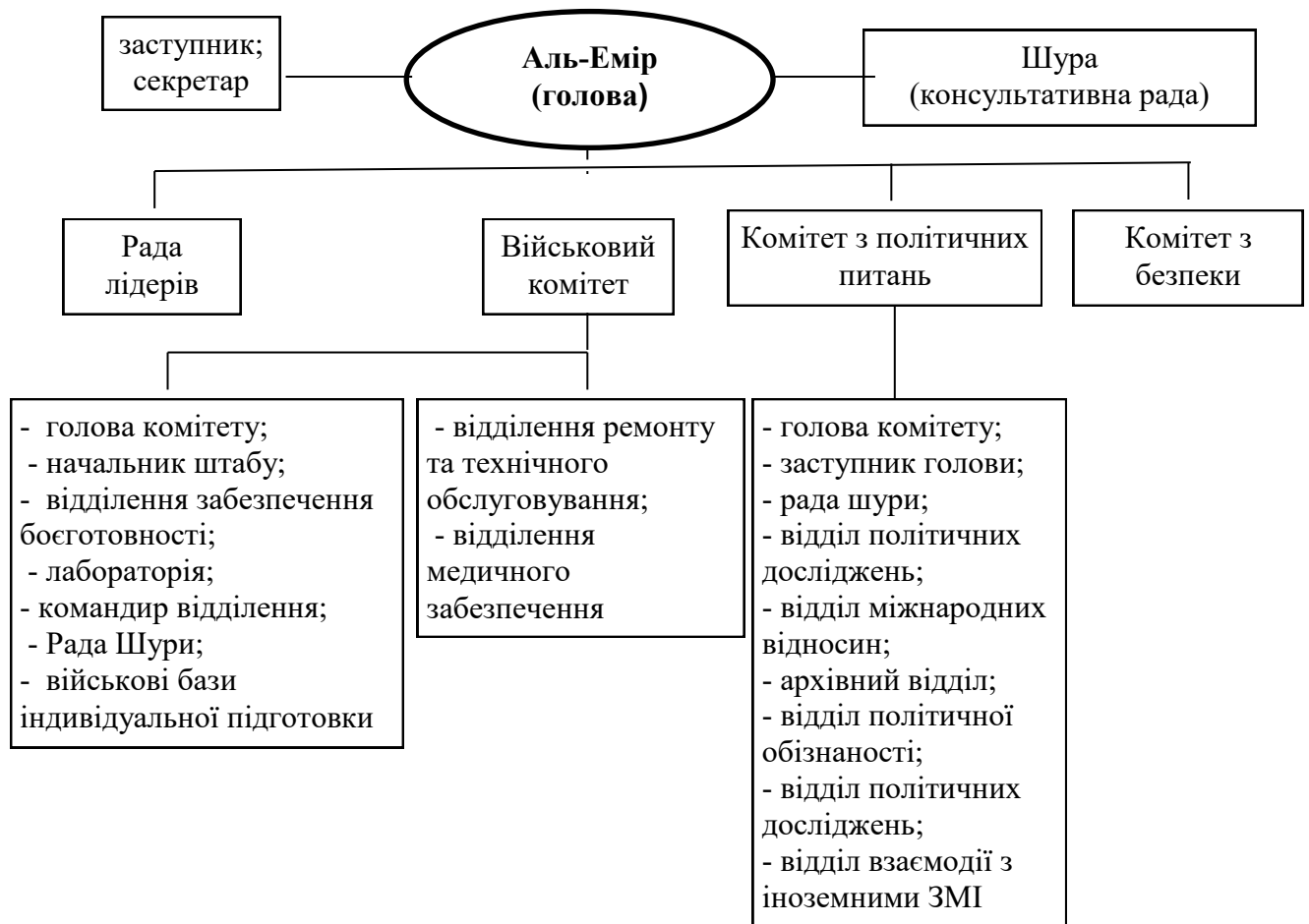

Рис. 1 Структура міжнародної організації Аль-Каїда ⁹

Доцільно зазначити, що Шура або консультативна рада виконує інформативні функції, зокрема трактує членам терористичної організації основні положення Корану та проводить просвітницьку роботу. Рада лідерів складається переважно з керівників структурних підрозділів Аль-Каїди і виконує роль дорадчого органу. Військовий комітет відповідає за підготовку молодих джихадистів, їх навчання та вдосконалення навичок до ведення

⁹ Al-Qa'ada's Structure and Bylaws. Combating Terrorism Center at West Point. URL: <https://ctc.usma.edu/harmony-program/al-qaidas-structure-and-bylaws-original-language-2/> (дата звернення: 10.03.2023)

бойових дій, вдосконалення їх бойової підготовки та готовності до вчинення терористичних актів. Комітет з політичних питань відповідає за поширення політичної обізнаності членів організації про мусульманський світ; організовує взаємодію з іншими рухами джихаду у всьому світі; веде інформаційну політику на телебаченні, в мережі Інтернет тощо. Комітет з безпеки відповідає за забезпечення безпеки роботи персоналу, збір необхідної інформації та безпеку посадових осіб організації.

У 1990-х роках особовий склад Аль-Каїди формувався переважно з ветеранів бойових дій у Афганістані. З часом організація комплектувалася з прихильників групи “Ісламський Джихад” та представників нового покоління джихадистів та станом на жовтень 2001 року становила 5-7 тис. бойовиків¹⁰.

Рубіж ХХ – ХХІ ст. характеризувався аномально високою інтенсивністю діяльності терористичних організацій, чисельність яких збільшувалася, а географічні масштаби набули глобального характеру. Зокрема в цей період Аль-Каїда брала на себе відповідальність за скоєння наймасштабніших терористичних актів табл. 1¹¹.

Терористичний акт	Місце скоєння	Рік
Приведення в дію вибухового пристрою	Ємен	1992
Приведення в дію вибухового пристрою	США	1993
Замах на вбивство президента	Ефіопія	1995
Приведення в дію вибухового пристрою	Саудівська Аравія	1995
Приведення в дію вибухових пристроїв	Посольства США в Найробі, Кенії	1998
Приведення в дію вибухових пристроїв	Посольства Дар-ес-Саламі, Танзанії	1998
Підрив корабля американських ВМС “Коул”	Порт Адена, Ємен	2000
Приведення в дію вибухового пристрою	Саудівська Аравія, Ємен	2000
Падіння 4 літаків 11 вересня	США	2001
Мінування автомобілів	Туреччина	2003
Захоплення житлового комплексу	Саудівська Аравія	2004

Табл. 1. Наймасштабніші терористичні акти Аль Каїди

¹⁰ Агаєв Н.А. Каріпов М.О., Хміляр О.Ф., Єфімова В.В. Сучасний тероризм – причини і прояви. Наук.-досл. центр гум. проблем ЗСУ. Київ. “Молода гвардія”. 2005. С. 81

¹¹ Аулін О.А., Брильов Д.В., Пророченко Н.О., Ярош О.А. Іслам і політика: ідеологія, рухи, організації. ТОВ ДЄОНІС ПЛЮС. Київ. 2019. С. 174.

Така тенденція вчинення терористичних актів була пов'язана зі зміною пріоритетів: замість боротьби з радянською експансією, головною ціллю терористичної організації стала боротьба з “невірними”, зокрема із США. Проте на зниження інтенсивності Аль-Каїди вплинула міжнародна операція по боротьбі з тероризмом, очолювана США з 2001 року, яка в подальшому вплинула на дестабілізацію політичної ситуації у країнах Близького Сходу.

З виходом на міжнародну арену терористичної організації Ісламської держави Ісламу та Леванту (ІДІЛ) спостерігається зниження інтенсивності діяльності Аль-Каїди, особливо це стало відчутно після ліквідації Усама Бен Ладена у травні 2011 року ¹². Згідно з даними Центрального розвідувального управління США, станом на кінець 2020 року чисельність Аль-Каїди знизилася до рекордно низьких показників і складала 200-500 бойовиків, які дислокувалися переважно в Афганістані¹³. Сьогодні Аль-Каїда не є головним ініціатором і організатором активних бойових дій, а лише бере участь у них в якості допоміжного бойового підрозділу у складі інших терористичних організацій, таких як Талібан та Ісламська держава.

Отже, з огляду на проведені дослідження варто підсумувати, що спостерігаючи за міжнародною ситуацією, ми бачимо, що суспільство загалом ще перебуває на крок позаду терористів, воно із запізненням реагує на нові форми терористичної загрози. Тероризм – це тактика дій, яку, у принципі, неможливо знищити. З розвитком науки та технологій вона також розвивається та вдосконалюється. Тому актуальність цієї загрози залишається постійною, змінюватись може тільки її рівень. Аль-Каїда наочно продемонструвала, що будь-яка терористична організація або група здатна зробити виклик цивілізованому суспільству, застосовуючи жорстокі методи впливу на суспільство – терористичні акти. Також проблема полягає у цьому, що суспільство неспроможне виробити однозначне ставлення до тероризму. Тільки

¹² The White House. Obama Bin Laden Dead. URL: <https://obamawhitehouse.archives.gov/blog/2011/05/02/osama-bin-laden-dead> . (дата звернення: 09.02.2023).

¹³ Terrorist organisations. Al-Qa'ida (AQ). URL: <https://www.cia.gov/the-world-factbook/references/terrorist-organizations/>. (дата звернення: 04.01.2023).

таке ставлення було б ефективним перед обличчям “нового актора” на міжнародній арені – терористичних організацій, які досить ефективно впливають на міжнародні відносини у багатьох регіонах світу. Сьогодні необхідно мати повне розуміння того, що діяльність будь-якої терористичної організації або групи представляє небезпеку для всього цивілізованого світу.

Список використаних джерел

1. Лісцина Ю.О., Серкевич І.Р., Яремко Г.З.. Організаційно-правові основи запобігання тероризму: підручник за заг. ред. В.В. Луцика. ЛьвДУВС. Львів, 2020. 432 с.
2. Тероризм: визначення і сутність. Монографія / А.В. Коростиленко, Б.В. Леонов, І.М. Рижов та ін.; за заг. ред. В.В. Крутова, І.І. Мусієнка, В.П. Ємельянова. Нац. акад. СБУ. Київ, 2015 С. 13.
3. Добродєєва М.М., Харчук О.О. Захист прав людини під час боротьби з тероризмом. Збірник матеріалів VII Міжнародної науково-практичної конференції 26.11.2015 “Сучасні проблеми правової системи України”. Київ. ун-т права НАНУ, 2015. 199 с.
4. Діпак К. Гупта. Тероризм та політичне насильство. Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2010. 400 с.
5. Аулін О.А., Брильов Д.В., Пророченко Н.О., Ярош О.А. Іслам і політика: ідеологія, рухи, організації. ТОВ ДЄОНІС ПЛЮС. Київ, 2019. 172. с.
6. Жовтенко Т.Г. Інформаційне забезпечення політики держави у боротьбі з міжнародним тероризмом на прикладі США. Автореф. дис. на здоб. наук. ст. кан. політ. наук. 21.01.01 – основи нац. безп. держ. (політ. науки). Нац. інст. проблем між нар. безп. при РНБО. Київ, 2010. 20 с.
7. Організація протидії сучасному тероризму. Навч. посібн. ТОВ "Видавництво АРАТТА". Київ, 2009. 263 с.
8. Аулін О.А., Брильов Д.В., Пророченко Н.О., Ярош О.А. Іслам і політика: ідеологія, рухи, організації. ТОВ ДЄОНІС ПЛЮС. Київ, 2019. с. 195.
9. Al-Qa'ada's Structure and Bylaws. Combating Terrorism Center at West Point. URL: <https://ctc.usma.edu/harmony-program/al-qaidas-structure-and-bylaws-original-language-2/> (дата звернення: 10.03.2023)
10. Агаєв Н.А. Каріпов М.О., Хміляр О.Ф., Єфімова В.В. Сучасний тероризм – причини і прояви. Наук.-досл. центр гум. проблем ЗСУ. “Молода гвардія”. Київ, 2005. 109 с.

11. Аулін О.А., Брильов Д.В., Пророченко Н.О., Ярош О.А. Іслам і політика: ідеологія, рухи, організації. ТОВ ДЄОНІС ПЛЮС. Київ, 2019. С. 174.
12. The Wite House. Obama Bin Laden Dead. URL: <https://obamawhitehouse.archives.gov/blog/2011/05/02/osama-bin-laden-dead> (дата звернення: 09.02.2023).
13. Terrorist organisations. Al-Qa'ida (AQ). URL: <https://www.cia.gov/the-world-factbook/references/terrorist-organizations/>. (дата звернення: 04.01.2023).